

Historie matematiky. I

Marie Štemberková

Dějiny archivu Univerzity Karlovy

In: Jindřich Bečvář (editor); Eduard Fuchs (editor): Historie matematiky. I. Seminář pro vyučující na středních školách, Jevíčko, 19.8.-22.8.1993, Sborník. (Czech). Brno: Jednota českých matematiků a fyziků, 1993. pp. 231–233.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400585>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

DĚJINY ARCHIVU UNIVERZITY KARLOVY

MARIE ŠTEMBERKOVÁ

Univerzitní archiv existuje tak dlouho jako pražská *alma mater* sama. Písemnosti se pravděpodobně přechovávaly v archivu pražského arcibiskupa, který byl až do husitské revoluce univerzitním kancléřem. První písemný doklad o existenci archivu nalézáme v univerzitních statutech z roku 1360. Vlastní archivy měly i jednotlivé univerzitní korporace. Byly to především čtyři fakulty - sedmera svobodných umění čili artistická, lékařská, právnická, teologická. Pražské *studium generale* bylo totiž od svého založení úplnou, tedy čtyřfakultní středověkou univerzitou, což rozhodně nebyl jev typický pro všechna obecná učení v Evropě. Roku 1372 se odtrhli právníci a vytvořili samostatnou právnickou univerzitu s vlastním rektorem v čele. Tato škola zanikla roku 1419. Své archivy měly i jednotlivé koleje. Nejstarší kolej, Karlova, založená roku 1366, sídlila v nynějším Karolinu na Ovocném trhu od roku 1386. Postupně vznikaly další, například kolej krále Václava čili Císařská, kolej královny Hedviky (pro studenty z Litvy), kolej Národa českého. Během husitských válek ztratilo pražské *studium generale* svůj univerzální charakter, přeměnilo se ve výhradně zemskou vzdělávací instituci, po věroučné stránce utrakvistickou. Pražské arcibiskupství zůstalo neobsazeno až do roku 1561, kdy ovšem byla již jiná situace.

Nejstarší známý inventář univerzitního archivu, který se však nedochoval, vznikl patrně v letech 1542-1547. Stavovský sněm rozhodl na jednání roku 1545 o konskripci univerzitního majetku, a právě v této souvislosti byla provedena inventarizace veškerých písemností. Další inventarizace proběhla roku 1609, tedy v roce vydání Rudolfova Majestátu, zaručujícího svobodu vyznání. V té době měla Praha již několik desetiletí univerzity dvě - utrakvistickou v Karolinu a katolickou v Klementinu, kterou spravovali jezuité. Po prohraném stavovském povstání připadla karolinská akademie Tovaryšstvu Ježíšovu, ale stalo se tak až po vleklých sporech s arcibiskupem roku 1638, kdy také proběhla nová inventarizace. Uniijním dekretem Ferdinanda III. z roku 1654 bylo Karolinum a Klementinum sloučeno v jednotnou univerzitu Karlo-Ferdinandovu a výuka obnovena na všech čtyřech fakultách. Kancléřský úřad se vrátil pražskému arcibiskupovi, třebaže s církevní svrchovaností nad univerzitou je konec - rozhodující slovo tu má absolutisticky vládnoucí panovník, univerzita se tedy mění v instituci zeměpanskou.

Není překvapující, že právě tereziánská byrokracie věnovala archivům zvláštní pozornost. Roku 1755 byl císařským reskriptem jmenován pořadatel sbírek univerzitního archivu a registrátor Reinhard von Priesterlich. Z doby jeho úřadu (1755-1756) pochází vůbec první dochovaný inventář. V době předbřeznové významně zasáhli do uspořádání archivu dva muži: historiograf teologické fakulty Maxmilián Millauer a historiograf filozofické fakulty Josef Ottenberger, kteří pořídili nový inventář.

Roku 1882 byla pražská univerzita rozdělena na českou a německou. Zpočátku se tak stalo na fakultě filozofické a právnické, od zimního semestru školního roku 1883/1884 se připojila fakulta lékařská, teprve od roku 1891 teologická. Při dělení univerzitních ústavů připadl archiv univerzitě německé, roku 1882 byl jmenován prvním odborným archivářem profesor německé univerzity historik Adolf Bachman. Ten vyčlenil z fondu matriky a ostatní archivní materiál rozdělil na čtyři skupiny, uspořádané chronologicky, bez ohledu na provenienci, za což byl značně kritizován. K obratu došlo po vzniku samostatného čs. státu v roce 1918, kdy byl univerzitní archiv postoupen univerzitě české, která byla pojmenována opět zakladatelovým jménem Univerzita Karlova (Habsburk z názvu zmizel). Stalo se tak na základě Marešova zákona z 19. února 1920. Univerzitním archivářem se stal profesor pomocných věd historických Gustav Friedrich, jehož roku 1931 vystřídal prof. dr. Václav Vojtíšek. Faktickou správu archivu vykonával kancelista německé univerzity dr. Josef Bergl. Za nacistické okupace se starali o archiv Anton Blaschka, Heinz Zatschek a Felicitas Kostková. Ke konci války však došlo k citelným ztrátám. Těsně před osvobozením odvezli nacisté z Prahy množství cenných listin včetně listiny zakládací ze 7. dubna 1348 a obě nejstarší univerzitní matriky.

Po r. 1945 se fond univerzitního archivu rozšiřuje o fond zrušené německé univerzity (1882-1945), fond úřadu kurátora německých vysokých škol v Praze (1939-1945) a fond německé zkušební komise pro učitelství na školách středních (1850-1945). Archiv bývalé Německé vysoké školy technické v Praze byl po čase převeden do archivu ČVUT. Kromě toho jsou zde uloženy fondy dalších, dnes již neexistujících vysokých škol: Státní archivní školy, Vysoké školy ruského jazyka a literatury (1953-1961), Vysoké školy pedagogické (1953-1959), Pedagogického institutu (1959-1964) a Univerzity 17. listopadu (1965-1975).

V roce 1967 se univerzitní archiv přestěhoval z právnické fakulty do speciálně rekonstruované budovy ve vnitřním areálu Karolina. Ještě dříve však došlo k významným organizačním změnám: v roce 1958 vznikl na jeho základě Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy, který si záhy získal jméno jako renomované vědecké pracoviště. Uskutečnila se tak dávná myšlenka akademika Václava Vojtíška. Prvním ředitelem Ústavu byl jmenován význačný medievalista prof. dr. František Kavka. Od roku 1960 až do dneška Ústav vydává (s výjimkou roku 1970) ročenku *Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, zpravidla ve dvou sešitech ročně; v některých ročnících však vyšel jen jeden sešit. Kromě toho začal Ústav vydávat monografické řady publikací k dějinám UK.

Zlé časy nastaly v době posrpnové normalizace. V létě 1970 byl Ústav obsazen StB a krátce nato zrušen, zůstal pouze archiv a šest jeho pracovníků bylo z univerzity propuštěno. Naštěstí pracovali v archivu i nadále schopní lidé, kteří tu většinou začínali během svých studií na filozofické fakultě jako pomocné vědecké síly. Roku 1978 převzal vedení archivu právní historik doc. JUDr. Karel Litsch. Díky jeho vytrvalému úsilí se archiv opět v tichosti proměnil ve vědecký ústav, třebaže si zatím nemohl dovolit vyjádřit tuto změnu i ve svém názvu.

Roku 1986 byla kapacita archivu rozšířena o další prostory v depozitáři v Lešetících u Příbrami, takže z jednotlivých fakult mohl být převzat materiál do roku 1980. Polistopadové změny ve společnosti jen dovršily předchozí zdárný vývoj archivu - od roku 1990 je ústavem i navenek, vedení přebírá prof. dr. Jan Havránek. Roku 1992 je akademickým senátem UK schválen nový organizační statut dvojjediné instituce Ústavu dějin Univerzity Karlovy - Archivu Univerzity Karlovy, ředitelem je jmenován prof. dr. Josef Petrář.

Co může historik matematiky hledat v Archivu Univerzity Karlovy? Matematicko-fyzikální fakulta sice ve středověku neexistovala (oddělila se od přírodovědecké fakulty teprve roku 1953), ale matematika se na univerzitě vyučovala vlastně od jejího založení. Aritmetika a geometrie byly součástí takzvaného kvadrivia (čtyřcestí) na artistické fakultě. Tato fakulta ostatně jediná přežila i bouřlivou dobu husitskou. Ostatní tři fakulty na ní nebyly obnoveny, a tento stav trval až do Bílé hory. Jezuité zřídili v Klementinu dvě duchovní fakulty, filozofickou a teologickou, přičemž v rámci filozofických studií byla věnována pozornost i matematice. Po sjednocení karolinské a klementinské akademie v roce 1654 se matematika nadále vyučovala na filozofické fakultě. Teprve roku 1920 se přírodovědecká studia oddělila od filozofických (rovněž tak na německé univerzitě). K další specializaci došlo, jak jsem se již zmínila, v roce 1953, kdy vzniká matematicko-fyzikální fakulta.

Ve fondu nerozdělené univerzity (do roku 1882) by mohl historik matematiky zajímat soubor tezí, v němž matematická témata nechybějí, dále katalogy posluchačů filozofické fakulty a seznamy přednášek (které však nejsou úplné). Po roce 1882 se historik zaměří zejména na fond filozofické fakulty (po roce 1920 na fond přírodovědecké fakulty): katalogy posluchačů, personální spisy profesorů, docentů a dalších zaměstnanců fakult, protokoly o zasedáních profesorského sboru, disertace, rigorózní protokoly, matriky, seznamy přednášek a osob. V archivu je rovněž cenná sbírka výročních zpráv středních škol. Z matematicko-fyzikální fakulty se materiál přebírá postupně, jak to kapacitní možnosti dovolují.